

efformabat societatem civilem; Moysi competebat ius gladii, ius belli gerendi etc. Idem dic de integra gente, quae relicto priore territorio una cum rege suo in alias sedes migrat (v. g. Hunni, Vandali, qui sub regibus suis sibi nova domicilia quaerebant).

Alterum vero ex historia luculenter demonstrari potest. Quam primum enim gentes ad altiores vitae cultum perveniunt, certas fixasque sedes sibi eligunt. — Agricultura nimirum, varia opificia et praesertim artes liberales et scientiae excoli nequeunt, nisi gens territorium determinatum stabiliter incolat; immo evolutio physica, moralis, politica adeo a territorio dependet, ut pro diversitate huius etiam illa diversa esse soleat. — Hinc ad recte intellegendam indolem et necessitates individuales alicuius populi etiam eiusdem ad territorium relatio consideranda est. Unde inferes falsam esse eam opinionem, quae in organismo politico nihil nisi meram *hominum liberorum societatem* agnoscit ideoque principi *nullam iurisdictionem localem* competere dicit in territorium. Secundum hanc opinionem constitutionalismi moderni rex non a territorio, sed solum a populo denominandus esset, v. g. non rex Belgii, sed rex Belgarum.

537. Ex altera vero parte duplex error priori oppositus vitandus. a) *Primus* eorum est, qui territorium ad populum collective spectatum exclusive pertinere debere dicunt, ita ut privatis solummodo competat ius ususfructus (dominium utile), populo vero toti ius proprietatis (dominium directum). Hic enim secundum multos (v. g. *Henr. George*) sensus est illius dicti «*The land to the people*», i. e. fundi ad totum populum pertinent. Unicus sensus sanus huius dicti esse potest: Moraliter loquendo fieri vix potest, ut sine summa laesione iustitiae maxima pars territorii, quod aliqua gens inhabitat, non pertineat ad varia eius individua, sed ad populum extraneum.

b) *Alter* error eorum est, qui ius publicum cum privato confundentes omnia iura principum ita ab originario dominio fundorum derivant, ut potestas iurisdictionis a iure proprietatis vix differat et subditi ratione territorii fiant quasi homines regis proprii. Favebat hic error regio absolutismo.

ARTICULUS IV.

DE CAUSA FORMALI SOCIETATIS CIVILIS
(DE AUCTORITATE CIVILI).

538. *Materia* societatis civilis est multitudo hominum, *forma* eiusdem *metaphysica* est ipsa moralis et constans unio huius multitudinis. Quoniam vero in ordine reali illa unio moralis et constans existere non potest sine auctoritate concreta, et ex hac ipsa unio moralis facile intellegitur, ipsa auctoritas saepe quasi forma considerari solet, quamvis stricte loquendo sit solum proprietates essentialis ex societatis essentia iam constituta resultans (n. 429). De hac auctoritate civili hic nobis agendum est. Porro quia auctoritatis civilis tum naturam et originem tum originarium subiectum iam consideravimus (n. 485 sqq), restat, ut totidem sectionibus dicamus: 1. de comprehensione obiectiva auctoritatis civilis; 2. de modis derivativis, quibus acquiritur; 3. de formis regiminis; 4. de functionibus auctoritatis civilis.

SECTIO I.

DE COMPREHENSIONE OBIECTIVA POTESTATIS PUBLICAE.

539. Querimus hoc loco, quis sit ambitus auctoritatis civilis, seu quaenam sint obiecta, ad quae activitas auctoritatis civilis intuitu finis sui se extendere possit vel debeat. In qua quaestione solvenda primo statuemus quaedam principia circa obiectivam extensionem auctoritatis civilis, deinde ad praecipua obiecta descendentes determinabimus, quis quoad singula sit ambitus activitatis publicae.

§ I. QUAEDAM GENERALIA CIRCA AMBITUM POTESTATIS
POLITICAE PRINCIPIA STATUUNTUR.

(Moralphil. II 538.)

540. 1. *Potestas civilis ea omnia et sola iura habet, quae ei ad convenientem consecutionem finis sui necessaria sunt.* Habet ea iura *omnia*. Qui enim vult finem, debet etiam velle media necessaria. *Atqui* Deus vult, ut auctoritas civilis, quae secundum se immediate ab eo descendit, finem suum consequatur; et media ad hunc finem sunt iura, quibus auctoritas

indiget ad suum finem. *Ergo* . . . Porro habet auctoritas ea iura *sola*. Hominis enim libertas per se est in possessione, i. e. qui sibi ius vindicat ei praecipendi, hoc ius probare debet. In ordine autem naturali potestas aliqua tantum ex eius necessitate ad finem a Deo volitum probari potest. Iura ergo, quae hanc necessitatem excedunt, non probari possunt ideoque non existunt. Ille excessus potestatis esset etiam inutilis, i. e. non haberet finem, et hominum libertati nocivus.

Hinc est generale axioma: mensura cuiuslibet potestatis naturalis ex fine sumenda est, ad quem a Deo ordinatur, ita ut nec minor nec maior, sed praecise tanta sit, quantum conveniens consecutio finis eiusdem postulat. Unde infertur: actus, quibus gubernium civile vel finem Ecclesiae sibi arrogat vel in familiae aut privatae vitae regimen magis se ingerit, quam finis boni publici postulat, vel posthabito bono communi ad privatum commodum communia media ordinat, per se nullius valoris sunt.

541. 2. *Auctoritas civilis nihil praecipere potest, quod voluntati divinae certo cognitae repugnat*, sive haec voluntas naturali rationis lumine sive revelatione cognoscitur. Auctoritas enim a Deo descendit ideoque tota a voluntate Dei tamquam suo fundamento et sua norma dependet. Deus autem nec voluit nec potuit potestatem dare pervertendi vel perturbandi ordinem a se statutum. Praeterea potestas humana concipi debet tamquam participatio quaedam potestatis divinae in gubernatione huius mundi. Ideo eius munus est rationem gubernationis, quam Deus sua lege aeterna stabilivit, intra sphaeram sibi commissam et in ordine ad finem sibi propositum in effectum deducere. Quapropter auctoritas civilis nihil praecipere potest, quod intrinsece inhonestum est et lege naturali prohibetur, nihil quoque, quod praeceptis revelatis vel iuribus Ecclesiae repugnat.

Hinc a) absurda est doctrina Macchiavellismi, quae auctoritatem civilem in ordine ad finem publicum a communibus honestatis legibus eximit. Etsi enim — quod plane falsum — bono communi utile esset leges honestatis, v. g. iustitiae etc., neglegere, tamen non licitum esset agere contra Dei

voluntatem. b) Absurda quoque est distinctio inter *moralem publicam et privatam*, quasi homines in vita *privata* quidem legibus communibus honestatis obligarentur, non vero in vita publica. Lex enim naturalis ordinat hominem secundum omnes suas relationes, sive privatas sive publicas, sive ad se sive ad alios. Et profecto lex naturalis non prohibet v. g. mendacium solum propterea, quia ab homine privato vel ab homine docto vel indocto committitur, sed *secundum se*, quia secundum naturam suam ideoque semper et ubique naturae hominis disconveniens et a Deo prohibitum est.

542. 3. *In distribuendis bonis et oneribus communibus auctoritas tenetur servare iustitiam distributivam*. Hoc enim necessarium est ad bonum commune. Debet ergo quoad *onera* non solum curare, ut eadem non ultra necessitatem boni communis imponantur, sed etiam, ut ratio habeatur virium, ita ut, qui ditior est, etiam maiora tributa solvat. Quoad distributionem *bonorum* communium ratio habenda est ceteris paribus meritorum, ita ut, qui plus habet meriti, etiam simili proportionem plus accipiat praemii.

543. 4. *Auctoritas civilis restringitur ad legitimum gubernandi modum*, i. e. debet ea iura servare, quae subditis quoad gubernationem vel iure consuetudinis vel pacto vel alio legitimo modo competunt. Praecipuum enim munus auctoritatis civilis est iura subditorum tum naturalia tum positiva non tollere, sed tueri.

544. 5. Doctrina praedicta de ambitu potestatis recte vocari potest: a) *compendium verae sanaeque politicae*, quia ostendit, quis sit finis et quae norma, quam rector civitatis perpetuo prae oculis habeat oportet; b) *paladium verae libertatis* pro subditis, quia demonstrat limites auctoritatis ab humana voluntate independentes: adest auctoritas in bonum commune, ut iura subditorum protegat, eorum verae felicitati prospiciat; deinde auctoritas non solum habet iura, sed etiam officia gravissima, de quibus, etsi non hominibus, Deo certe rationem reddere debet; c) *munimentum firmissimum ipsius auctoritatis*, quia eam non in arena fluxa voluntatis populi,

sed in divina voluntate fundat. Qui enim auctoritati resistit, Deo resistit. Hinc auctoritati dignitatem et maiestatem impertit eique oboedientiam et reverentiam subditorum non propter solum metum, sed propter conscientiam conciliat, quin principibus falsum splendorem divinitatis tribuat, ut apud gentiles passim accidit. Porro haec valent non solum quoad regimen monarchicum, sed quoad quamlibet regiminis formam recte constitutam. (De hac re legendae egregiae encyclicae *Leonis XIII*, praesertim ea, quae incipit: «Immortale Dei».)

545. 6. *Obiecta, circa quae auctoritas civilis versari potest, sunt duplicis generis*: alia nimirum *directe et immediate* sub finem auctoritatis cadunt ideoque directe ad sphaeram activitatis eiusdem pertinent; alia vero non nisi *indirecte et mediate* ad finem et activitatem potestatis publicae spectant, quia nimirum requiruntur *tamquam subsidia*, ut eadem finem suum directum attingere possit.

a) *Obiecta, ad quae directe auctoritas publica se porrigit, iterum sunt duplicis generis*: a) Quatenus auctoritatis est *ordinem iuridicum tueri*, ad eius activitatem directe spectant *omnia iura* tum privata tum publica. *Iura privata* alia sunt individuorum, alia familiarum, alia diversarum societatum privatarum. *Iura publica* comprehendunt relationes iuridicas inter cives et totam communitatem et iura Ecclesiae. β) Quatenus auctoritas *prosperitatem publicam* positive promovere debet, versari potest directe circa omnia bona, quae ad prosperitatem communem et honestam requiruntur, ut supra dictum est.

b) *Indirecte ad auctoritatem spectat quidquid per modum subsidii necessario requiritur, ut suum finem attingere possit, ut electio et institutio officialium publicorum, exactio tributorum etc.*

§ 2. NUM MORUM HONESTAS AD CURAM AUCTORITATIS CIVILIS PERTINEAT.

(*Suarez, De leg. l. 3, c. 11, n. 6 et 8. Moralphil. II 545.*)

546. Morum *honestas* alia est privata, alia publica, et utraque vel naturalis vel supernaturalis, prout in exercitio virtutum et usu mediorum consistit, quae ad finem supernaturalem disponunt, vel intra limites observationis legis naturalis continentur.

a) *Honestas morum privata*, sive supernaturalis sive naturalis, ad proprium civitatis finem non pertinet: non *supernaturalis*, quippe quae per auxilia naturalia comparari nequeat; neque *naturalis*, nam haec consistit maxime in actibus internis, ad quos dirigendos et vi extorquendos auctoritas civilis per se impotens est; dein qua talis et ratione sui nullum habet respectum ad bonum publicum sociali cooperatione assequendum.

547. b) *Honestas publica* in eo consistit, ut tota societatis conformatio, quantum fieri potest, non solum vitiis incitamenta non praebeat et virtutem non impediatur, sed potius positive ad virtutem alliciat eamque promoveat. Haec honestas publica certe pertinet ad condiciones maxime necessarias communis prosperitatis ideoque per se obiectum publicae sollicitudinis esse debet. Nam sine probitate et virtute neque unusquisque finem suum ultimum consequi neque societatis felicitas consistere potest. Ad hanc enim requiritur iustitia, fidelitas, castitas, oboedientia erga legitimam auctoritatem etc.

Debet ergo auctoritas civilis a) impedire, quominus vitia passim publice grassentur et virtuti laqueos praeparent, debet v. g. restringere meretricia publica, prohibere ludos scenicos obscenos, impedire, quominus libri bonis moribus nocivi publice veneant etc. Praeterea β) quia conformatio legum plurimum bonos mores fovere vel impedire potest, curandum est, ut leges tales sint, quae virtutem promoveant. Denique γ) quoniam exemplum magistratum plurimum valet, officia publica solum viris probis demandanda sunt.

§ 3. QUAE CURA RELIGIONIS AUCTORITATI CIVILI SPECTATO SOLO ORDINE NATURALI INCUMBAT.

THESIS LXXXV.

548. Etiam societas civilis qua talis tenetur ad cultum Deo exhibendum.

(*Encycl. Leonis XIII «Immortale Dei». Mendive, Ethica 390. Moulart, L'Église et l'État 3 110 sqq. Moralphil. II 546.*)

St. Q. Thesis haec est analogia thesi XLV.

Prob. 1. Ex relatione societatis civilis ad Deum. Non solum singuli homines, sed etiam societates humanae ut per-

sonae morales habent officia gratitudinis erga suos benefactores, reverentiae erga suos superiores et dominos, officium flagitandi auxilia aliena, quantum necesse est ad se conservandas et ad attingendum finem suum. *Atqui* societas civilis speciali modo Deum habet auctorem et conservatorem, ab eo maxima beneficia accipit, eum habet superiorem et dominum eiusque auxilio perpetuo indiget. *Ergo* . . .

Prob. mai. Si aliqua societas humana ab alia societate vel a persona privata magna beneficia accepit, eadem, ut omnes fatentur, habet officium gratitudinis pro ratione magnitudinis beneficiorum; idem dicendum de officiis reverentiae erga superiores et fundatores pro diversa exigentia circumstantiarum et de officio flagitandi auxilia aliena etc.

Prob. min. Societas civilis non solum ut quaelibet alia societas Deum habet auctorem, sed speciali modo; ex ipsa enim natura humana eiusque inclinationibus cognoscimus Deum iubere, ut homines generatim in societate civili vivant. Dein auctoritas civilis secundum se est immediate a Deo; eademque inter naturales auctoritates supremo gradu est participatio potestatis divinae. Porro Deus est etiam immediatus et supremus dominus et superior societatis civilis, a quo dependet et maxima cotidie beneficia accipit. Indiget denique Dei auxilio ad pericula avertenda, ad necessaria impetranda etc. Hinc videmus instinctu quodam naturae civitates ubique numinibus exhibuisse cultum religiosum per sacrificia, templa, dies festos etc.; tempore periculi vel calamitatis publicae recurrisse ad Dei auxilium implorandum, post partam victoriam gratias egisse etc.

549. *Prob. 2.* Ex necessitate cultus religiosi pro ipsa societate civili. Tenetur civitas ea facere, quae sibi ad suam conservationem et ad consecutionem sui finis sunt necessaria. *Atqui* ad haec necessaria pertinet, ut subditi Deum agnoscant, ament, reveantur, timeant. *Ergo* debet in iis hos sensus promovere, quod aliter fieri nequit nisi publico et sociali cultu religionis.

Maior per se evidens est.

Prob. min. Societas existere nequit sine oboedientia et reverentia erga legitimam auctoritatem, sine mutua fide et

veracitate, sine iustitia, temperantia, castitate, reliquis virtutibus. *Atqui* hae virtutes generatim subsistere non possunt sine religione (n. 273). Nam sine agnitione et timore Dei neque habetur vera obligatio in conscientia neque sanctio sufficiens, et tamquam unicum medium fulciendi ordinis socialis supersunt poenae temporales, quae astutia vel vi facile effugiuntur. Dein omnes homines appetitu naturali felicitatis perfectae aguntur. Hinc fieri non potest, ut, qui Deum esse negant et spem immortalitatis beatae abiciunt, mala huius vitae aequo animo ferant neque toto animi conatu voluptatibus et bonis terrenis inhient et eadem sibi mediis omnibus procurare studeant. Haec experientia hodierna fere ad oculos demonstrantur.

550. *Prob. 3.* Ex necessitate religionis pro subditis. Societatis civilis finis est non solum tueri ordinem iuridicum, sed etiam procurare condiciones omnimodae et verae prosperitatis omnium, seu promovere ea bona, quae ad communem felicitatem requiruntur et activitate privata sufficienter attingi non possunt. *Atqui* ad haec bona etiam pertinet religio. Religio enim est unum ex praecipuis bonis subditorum, sine quo nec in hac vita nec in altera vere felices esse possunt. Haec porro religio plurimum dependet a sociali et publico eiusdem exercitio. Non solum ergo auctoritas permittere non debet, ut religio impugnetur et destruat libris publicis, cationibus etc., sed etiam providere, ut omnes facile possint eam exercere et conformatione societatis ad hoc iuventur. Deberet ergo in ordine naturali curare sacrificia, dies festos publicos, templa, similia.

551. Hinc sapienter *Leo XIII* in encyclica «Immortale Dei»: «Civitates», inquit, «non possunt citra scelus gerere se tamquam si Deus omnino non esset, aut curam religionis velut alienam nihilque profuturam abicere aut adsciscere de pluribus generibus indifferenter, quod libeat. . . . Sanctum igitur oportet apud principes esse Dei nomen; ponendumque in praecipuis illorum officiis religionem gratia complecti, benevolentia tueri, auctoritate nutuque legum tegere.»

552. *Schol. 1.* Ex argumentis allatis iam videtur soluta esse quaestio, *cuinam cura publici cultus religiosi intra ordinem naturalem competeret*; scilicet. competeret auctoritati civili seu esset functio eiusdem specialis. Sunt tamen, qui putent intra ordinem naturalem praeter societatem civilem etiam aliam societatem, religiosam, a civili independentem oriri potuisse.

Si hi auctores nomine societatis religiosae intellexerent solum societatem vel societates *privatas*, haec sententia facile admitti posset. Etenim, sicut ad alios fines, ita etiam ad cultum religiosum possent homines societates inire, quae sicut reliquae societatis privatae directe auctoritati civili non subessent. Sed loquuntur de *societate perfecta cum auctoritate publica* a potestate civili in rebus religionis independenti. (Cf. *Costa-Rossetti*, *Philosophia mor.* 717.) Et hoc sensu sententia illa admittenda non videtur.

Prob. Agitur, ut dixi, de auctoritate publica, quae quoad res religiosas potestate iurisdictionis in omnes subditos praedita esset, cui proin omnes oboedire tenerentur velint nolint, quaeque haberet ius puniendi et iudicandi quoad religiosas res. *Atqui* eiusmodi potestas publica religiosa a civili diversa et independens intra ordinem naturalem non haberetur. *Ergo.*

Prob. min. Nam non potest oriri mera voluntate privatorum, v. g. pacto aliquo. Sicut potestas civilis non potest oriri hac via, ita neque potestas publica religiosa (n. 486). Unica ergo via probandi et statuendi eiusmodi potestatem religiosam est, ut *supponatur existentia societatis civilis* et dein probetur huic societati necessarium esse cultum religiosum et proinde etiam potestatem, quae hunc cultum ordinet, prorsus sicut in argumentis supra (n. 548—550) fecimus. Iam vero potestas, quae ex natura societatis *civilis* (politicae) resultat eique ad finem suum est necessaria, est *potestas civilis*. Potestas enim civilis — si manemus intra ordinem naturalem — comprehendit omnia iura, quae societati necessaria sunt ad finem suum. Et revera, qui oppositam sententiam tumentur (v. g. *Molina*, *De iure et iustit.* tract. 2, disp. 21, n. 2), ita fere argumentantur: Multitudo ad rempublicam congregata sicut posset unum eligere, qui eam in rebus tem-

poralibus regeret, ita alium, qui eam in re religiosa dirigeret. Sed quaero: *Undenam* habet multitudo ipsa hanc potestatem? Debent ex sua sententia respondere eam *resultare* ex unione multitudinis ad rempublicam. *Atqui* potestas, quae ex reipublicae natura resultat, civilis est. Praeterea secundum hanc sententiam potestas politica et religiosa saltem in subiecto *originario*, scilicet. in tota multitudine, esset unita ideoque per se una.

Confirmatur auctoritate *S. Thomae* (*De regim. princ.* l. 1, c. 14): «Non est ultimus finis multitudinis congregatae vivere secundum virtutem, sed per virtuosam vitam pervenire ad fruitionem divinam. Si quidem autem ad hunc finem perveniri posset virtute humanae naturae, necesse esset, ut *ad officium regis pertineret dirigere homines in hunc finem.* Hunc enim dici regem supponimus, cui summa regiminis in rebus humanis committitur.» Porro, quia cultus gentilium et Iudaeorum ordinabatur ad bonum temporale, *S. Doctor* infert «convenienter» non solum sacerdotes gentiles, sed etiam iudaeos regibus fuisse subiectos. Consentit *Suarez* (*Def. fidei* l. 3, c. 9, n. 4): «In lege naturae omnis potestas gubernativa sub temporali sufficienter comprehendebatur, nam *illa eadem posset disponere de iis, quae pertinent ad cultum Dei*, prout expediret communi *bono humano reipublicae.*» Et adhuc clarius *De leg.* l. 4, c. 11, n. 10: «Quoad hanc partem (religionem divinam) *civilis potestas magis limitata nunc est in Ecclesia, quam esset ante christianam religionem*; nam olim cura religionis ordinabatur ad honestam felicitatem reipublicae, ut supra ex *D. Thoma* notavimus; nunc autem religio et spiritualis salus ac felicitas per se primo intenta est et reliqua propter illam, et *ideo olim cura religionis vel pertinebat ad potestatem regiam, vel cum illa coniungebatur in eadem persona, vel illi subordinabatur.*»

553. *Schol. 2.* Attamen haec potestas religiosa in ordine naturali non esset valde ampla. Non enim haberet potestatem docendi veritates religiosas et morales, ad summum posset prohibere et punire publicam negationem earum veritatum religiosarum et moralium, quae sunt plane evidentes et simul

necessarium fundamentum ordinis socialis, v. g. existentiae Dei, immortalitatis animae, retributionis in vita futura etc. Deinde nulla adessent sacramenta vel alia media gratiae administranda. Praeterea finis immediatus illius potestatis religiosae esset solum bonum commune temporale societatis civilis. (*S. Thom.* 2, 2, q. 99, a. 3.)

§ 4. DE RELATIONE INTER ECCLESIAM ET CIVITATEM.

(*Bellarmin.*, De Romano Pontif. 1. 5, c. 7. *Suarez*, Def. fidei 1. 3. *Hergenröther*, Katholische Kirche und cristlicher Staat 373 sqq. *Liberatore*, La Chiesa e lo Stato. *de Hammerstein*, De Ecclesia et Statu iuridice consideratis 117 sqq. *Wernz*, Ius decretal. t. I. *Moulat*, L'Église et l'État³. *Moralphil.* II 553 sqq.)

554. Supponimus hoc loco, quod in theologia probandum est, Christum Dominum instituisse Ecclesiam, regnum spirituale, cui ex Dei voluntate omnes homines per baptismum se adiungere debent, et cuius finis est sanctificare homines per Christi doctrinam et gratiam eosque perducere ad aeternam beatitudinem supernaturalem. Supponimus etiam Ecclesiam esse veram societatem visibilem, societatem «genere et iure perfectam, cum adiumenta ad incolumitatem actionemque suam necessaria, voluntate beneficioque conditoris sui, omnia in se et per se ipsa possideat» (*Leo XIII*, encycl. «Immortale Dei»), societatem plane liberam, quae polleat suis propriis et constantibus iuribus sibi a divino suo fundatore collatis. In hac Ecclesia Deus pastores et doctores esse voluit, scilicet apostolos eorumque successores usque ad consummationem saeculi. Ut vero episcopatus unus esset et indivisus, Petro eiusque successoribus commisit primatum non honoris tantum, sed verae propriaeque et immediatae iurisdictionis in omnes fideles.

Cura ergo directa religionis, quae forte in ordine naturali competeret auctoritati civili, nunc eidem subtracta et Ecclesiae demandata est a Christo Domino.

Iam quaeritur: quanam *relatio iuridica* inter Ecclesiam et Statum (societatem civilem) existat oporteat.

I. De separatione inter ecclesiam et civitatem.

THESIS LXXXVI.

555. Reicienda est omnimoda separatio inter Ecclesiam et civitatem.

St. Q. 1. Plena haec separatio in eo est, ut civitas ad Ecclesiam non plus attendat quam ad quamlibet aliam societatem privatam. Civitas sinit Ecclesiam facere quod vult, sed nullo modo eam fovet neque in suis legibus ad eam ullo modo attendit. In hoc systemate continetur plena tolerantia omnium cultuum; civitas enim considerat religionem ut rem mere privatam. 2. Reicimus illam separationem ut *per se* optandam. Non negamus eam *per accidens* ut minus malum tolerari vel exoptari posse.

Prob. 1. Christus, aeterna sapientia, condendo Ecclesiam non potuit velle statum, in quo paci, unitati, ordini generis humani non satis provisum esset, immo qui natura sua perpetuis dissensionibus et rixis ansam daret. *Atqui* hoc obtineret, si voluisset plenam separationem inter Ecclesiam et civitatem. *Ergo* . . .

Prob. min. Nam Ecclesia et civitas eosdem homines in eodem territorio et saepe in eadem materia, licet sub diverso respectu, sibi subiectos habent. Hinc supposita plena separatione moraliter evitari non potest, ut, quae Ecclesia praecipit, repugnent legibus civitatis, et viceversa. Ecclesia v. g. praecipit tali die festum esse celebrandum, a laboribus abstinendum etc.; civitas e contrario suos officiales et operarios eo die ad laborandum obligat. Ecclesia certa matrimonia illicita et nulla declarat; civitas e contrario coniuges in iisdem casibus ad cohabitandum cogit. Ecclesia prohibet candidatos sacerdotii milites fieri; civitas eosdem cogit. Aut ergo dicendum est Christum voluisse perpetua iurgia inter Ecclesiam et Statum in utriusque perniciem, aut eum voluisse conjunctionem iuridicam inter utramque, ita ut uni principatus vel hegemonia competat. Prius absurdum est; restat ergo alterum. Alia enim via iuridice componendi lites non habetur, cum non adsit tertia aliqua auctoritas et civili et ecclesiastica superior, cui utraque se submittere teneatur.